

El conjunt funerari de Can Trullàs (Granollers, Vallès Oriental)

MONTSE TENAS I BUSQUETS*

El jaciment de can Trullàs es localitza al centre urbà de la ciutat de Granollers, en una zona que limita amb el nucli històric romà i medieval. S'ubica en un solar de 8.000 metres quadrats delimitat pels carrers de Sant Jaume al nord, de la Princepsa al sud, de Sant Josep a l'oest i d'Anníbal a l'est.

Va ser descobert l'any 1943, en el decurs d'unes obres a la foneria de metalls que dona nom al jaciment. El seguiment de les diverses obres de la fàbrica, efectuat pels erudits locals S. Llobet i J. Estrada, va evidenciar l'existència d'una gran necròpoli romana amb dos àmbits diferenciats: el primer, caracteritzat per tombes d'inhumació en teula i el segon per un conjunt de gerres de ceràmica comuna associades a restes faunístiques i a un forn que fou interpretat com una àrea d'incineració (J. Estrada 1951, 1967 i 1990; J. Pardo 1986).¹

L'any 1990, l'enderroc de la foneria va oferir la possibilitat d'efectuar una intervenció d'urgència al solar on s'havia descobert la necròpoli. L'Àrea d'Arqueologia del Museu de Granollers va presentar a l'Ajuntament de la ciutat un projecte de prospecció arqueològica previa a les obres de remodelació urbanística. El projecte, que va rebre la conformitat del consistori, l'empresa promotora Hebrón Catalana 90 i el Servei d'Arqueologia de la Generalitat, tenia per objectiu delimitar l'extensió del jaciment i avaluar-ne el grau de conservació, per tal de considerar la necessitat de dur a terme, en una segona fase, una campanya d'excavació.

La prospecció, realitzada durant el mes d'agost, mentre finalitzaven les tas-

* L'equip d'excavació, sota la direcció de l'autora d'aquestes línies, va estar format per les arqueòlogues P. Pérez i M. Panosa, pels arqueòlegs P.A. Álvarez, J. Pujades i E. Sánchez i la restauradora Noèl Siver. Va gaudir de la mediació i l'experiència de l'arqueòloga A. Martín, dels S.S.T.T. de la Generalitat i de J. Muntal i M. Permanyer, del Museu de Granollers. En l'equip d'investigació hi col·laboren els/les següents especialistes: E. Vives i D. Campillo (paleoantropologia); M.A. Paz, M. Mañosa i A. Arrizabalaga (paleofauna); S. Giralt (geologia); R. Yll (palinologia); M.T. Ros (antracologia); R. Buxó (palocarpologia); R.M. Bertran (sedimentologia); R. Micó (micromorfologia); M. Ruiz (malacologia); S. Pérez (ceràmica); M. Mayer i I. Rodà (epigrafia) i M. Campo (numismàtica). El jaciment ha estat objecte d'un treball d'investigació dirigit per M. Picazo i realitzat per M. Tenas, del Departament d'Història de les Societats Precapitalistes i Antropologia Social de la Universitat Autònoma de Barcelona.

1. El conjunt va ser interpretat com una zona dedicada al ritual funerari de la incineració, tot i que el mateix J. Estrada ja destacava la inexistència de restes humanes a l'interior de les hipotètiques urnes (J. Estrada 1990: 30-31).

ques d'enderroc de la fàbrica, va consistir en l'obertura de nou rases de sondeig que abraçaven tota l'extensió del solar, especialment les dues zones on s'havien documentat les restes funeràries.

El grau de conservació del jaciment va resultar adient per a la posterior excavació en extensió, ja que, tal com havia previst J. Estrada (1990), a la zona del solar, el nivell arqueològic romà es trobava soterrat a una fondària mínima de 1,60 m i únicament estava afectat, de forma puntual, pels fonaments de les estructures modernes de la fàbrica. En canvi (i a excepció de la zona nord-est), els nivells d'ocupació medieval es trobaven alterats per les remocions modernes en tota la superfície prospectada. A les zones septentrional i meridional, les evidències arqueològiques estaven força alterades i es conservaven de manera molt residual.

L'excavació, feta durant els mesos de setembre i octubre i la primera quinzena de novembre, es va centrar en tres zones diferenciades que representaven una ocupació sincrònica del nucli romà de Granollers al final del segle II i el principi del III, en la zona de contacte entre el nucli habitat i els afores, on es desenvolupaven activitats funeràries i també productives (elaboració de materials constructius).

Les zones A i C se situaven al sud de la zona descrita per J. Estrada (1955) com a residencial.

La zona A, de 975 m² de superfície, es va plantejar a la part central del solar, on s'havien documentat les restes funeràries. La prospecció va permetre el descobriment d'una nova tomba d'inhumació que confirmà la localització i el grau de conservació satisfactori de la necròpoli.

La zona C, a l'est de la zona A, presentava una superfície aproximada de 200 m². Va oferir un tram de 17 m d'un camí empedrat d'època baix-medieval que va ser identificat amb la via que, ja en època romana, unia Llinars (*Praetorio*) amb Sabadell (*Aragone*) (J. Estrada 1967 i 1969; A. Arrizabalaga, J. Pardo i J. Sardurní 1984). Tot i que no va ser possible documentar un paviment romà sota l'empedrat un traçat paral·lel a la via. Aprofitava un llit de graves natural i estava delimitat artificialment per còdols de grans dimensions. Tal i com succeeix arreu de l'Imperi, aquest camí, que constituïa el límit oriental de la necròpoli, podria actuar d'eix vertebrador a l'entorn del qual es disposarien les tombes (Priour 1986).²

2. Es coneix l'existència de tretze sepultures d'inhumació a la banda oriental del camí, que podrien formar part de la mateixa zona sepulcral de can Trullàs. Totes elles foren descobertes per membres de l'Àrea d'Arqueologia del Museu de Granollers entre els anys 1974 i 1977, en el decurs de diferents obres de l'entramat urbà. Malauradament, no van ser objecte de cap intervenció arqueològica i actualment se'n desconeix la tipologia i la cronologia. J. Estrada (1990) en descriu tres que, com algunes de can Trullàs, presentaven una coberta de teula a doble vessant. Això no obstant, cal tenir en compte que aquestes tombes, situades en els actuals carrers de la Verge de Núria i de Pompeu Fabra, no estaven situades immediatament al costa de la via. Possiblement, no es tractava d'una zona destinada exclusivament a ús funerari, ja que es van trobar tres fons d'obra dedicats a l'elaboració de calç i teules i maons.

La zona B, amb una superfície aproximada de 500 m², es trobava l'extrem nord-oriental del solar. Era la més propera al nucli habitat durant l'imperi, llinclant amb els jaciments romans del Sindicat Agrícola (J. Estrada 1990; P. Pérez i M. Tenas 1991) i de can Jaume (J. Pardo 1986). De fet, es va definir com una àrea d'emmagatzematge que, amortitzada entre els segles II i III, s'inscriuria en el recinte habitacional.

El límit entre aquesta zona habitada (B) i la zona sepulcral (A) no es va poder determinar perquè es tractava d'una àrea totalment alterada per les estructures subterrànies de la fàbrica.

EL CONJUNT FUNERARI

El conjunt funerari de can Trullàs es limitava a la zona A. Malgrat les remocions provocades per la construcció de la foneria, aquesta zona conservava 660 m² d'evidència arqueològica gairebé inalterada. Les estructures modernes van representar la destrucció d'aproximadament 300 m², parcialment documentats per S. Llobet i J. Estrada (J. Estrada 1951; 1955; 1990).

Les restes funeràries es distribuïen en dos grans àmbits diferenciats: un sector de 350 m² de superfície dedicat a l'enterrament de persones amb edats que oscil·laven entre la infantesa (5-6 anys) i la senilitat i una fossa de grans dimensions (165 m²) que contenia les restes de quatre esquelets perinatals associats a ofrenes funeràries de caràcter molt divers.

De forma residual, es conservava una estructura de combustió i un dipòsit hidràulic que es trobaven, respectivament, en els límits occidental i sud-oriental de la fossa. L'estructura de combustió estava constituïda per una plataforma de cremació circular associada a un forn, documentat i parcialment destruït l'any 1953 (J. Estrada 1990). El dipòsit va ser descobert de bell nou sota un dels murs perimentals de la foneria moderna. Les dimensions eren de 2,65 × 2 × 1,20 m. Estava impermeabilitzat amb una capa d'estuc vermell i presentava una cubeta circular de decantació i tres graons d'accés a l'interior.

LES SEPULTURES O *LOCUS SEPULTURAE*

En la zona destinada pròpiament a la sepultura, s'excavaren dinou tombes que presentaven les normes funeràries característiques de les classes humils en aquest període.

Les tombes es distribuïen de forma molt espaiada, en una superfície de 350 m². Estaven ordenades en petites agrupacions de dues, tres i quatre sepultures, tot i que també s'hi trobaren diverses inhumacions aïllades.

La primera d'aquestes agrupacions estava formada per dues tombes (núm. 1 i 4) de tipologia diferent (de fossa i amb llit de *tegula*), que presentaven aproximadament la mateixa orientació (sud-nord). Estaven separades per una distància d'1,40 m. La primera fou identificada amb un home mort entre els trenta i els

quaranta anys, acompanyat del crani d'un infant. La segona, seccionada per una fonamentació de la fàbrica moderna, corresponia a una dona morta entre els vint i els trenta anys. No conservava evidències d'aixovar.

La segona agrupació estava constituïda per dues tombes bessones (núm. 6 i 7), orientades d'est a oest. Presentaven el mateix tipus de coberta, en *tegulae*. Corresponien, respectivament, a una dona i a un home morts a la maduresa. L'home presentava una gerreta de ceràmica comuna dipositada al costat del crani. La dona no conservava cap evidència material d'aixovar, tot i que la fossa estava comunicada amb dues sitges. A menys d'un metre de distància a l'oest d'aquestes dues tombes, es trobà una altra sepultura, també de *tegulae*, que es podria considerar del mateix conjunt. Correspon a un individu de sexe masculí mort a la maduresa. Una de les teules de la coberta presentava una perforació que possiblement funcionava com a conducte de libacions.

El tercer conjunt el constituïen dues tombes (núm. 5 i 10) orientades d'est a oest i pertanyents ambdues a dones mortes en edat adulta. La núm. 5 era de fossa simple amb llit de teules als peus. La núm. 10, també la fossa simple, conservava quatre grans còdols que podrien pertànyer a la coberta, desarticulada. Ambdues gaudien de gerres d'aixovar dipositades a les extremitats inferiors.

La quarta agrupació estava formada per tres tombes (núm. 9, 11 i 12) orientades d'est a oest i pertanyents a individus masculins, dos d'ells d'edat senil (núm. 11 i 12) i el tercer (núm. 9) d'edat madura. La tipologia de les tres sepultures diferia en els llits funeraris i en la coberta. La núm. 9 conservava una coberta plana de *tegulae*. Les altres dues eren de fossa simple. La núm. 12 presentava un *imbrice* on descansava el cap del difunt. Els aixovars també eren distints. La núm. 11 conservava un as d'Antonius Pius molt poc desgastat entre les dents. La núm. 12, el collet d'una ampolla de vidre³ i la núm. 9 una cadena metàl·lica dipositada enmig de les extremitats inferiors.

La cinquena i darrera agrupació la formaven les tombes 14 i 15, bessones. Segurament, la núm. 17 i la núm. 13 (totalment destruïda) també en formaven part. Les tres tombes conservades presentaven la mateixa orientació (nord-sud). La núm. 14 era de fossa simple i pertanyia a un individu adult, de sexe indeterminat. Presentava una gerra sobre el pit. La tomba bessona (15) corresponia a un infant de cinc anys, el crani del qual reposava sobre un *imbrice*. La disposició dels claus podria evidenciar l'existència d'un taüt de fusta. La tomba núm. 17, de fossa simple, estava situada a menys de mig metre al nord de les tombes bessones. Corresponia a un individu de sexe masculí i edat adulta. L'aixovar estava format per tres òbols situats a la capçalera que van ser identificats amb un as de Tiberi, un dupondi de Galba i un dupondi de Nerva. Tal com destaca M. Campo, aquesta darrera era la més moderna i estava molt circulada, fet que podria indicar un moment d'ocultació situat en un moment avançat del segle II ne. També va proporcionar un rebló de bronze que podria pertànyer a una sandàlia i una làmina de plom sobre la clavícula dreta.

3. La deposició d'objectes fragmentats està ben documentada en altres necròpolis romanes (Belén 1983).

Les tombes núm. 2, 3, 16, 18 i 23 estaven aïllades. La núm. 2 va ser la primera descoberta en la prospecció del 1990. De teula plana, corresponia a un infant mort entre els sis i set anys d'edat. Va proporcionar una gerra que contenia un incisiu humà d'adult. La tomba núm. 3, de teula a doble vessant, pertanyia a una dona d'estat senil que conservava un as en pèssim estat de conservació sobre la mandíbula inferior. Lluïa un anell al quart dit de la mà esquerra. La tomba número 16, com la 23, no contenia cap inhumació. La primera va ser destruïda per la construcció d'un pou modern. Només conservava part de la fossa i una teula plana. La núm. 23 únicament conservava la fossa. La tomba 18, de fossa simple, pertanyia a un individu d'edat madura i sexe indeterminable. (Conservava un fragment indeterminat de boví sobre la mà esquerra). Va ser la darrera en excavar-se, ja que es trobava en el límit oriental del *locus sepulturae*.

LA FOSSA

La fossa era un àmbit de perfils irregulars excavat a l'estrat d'argiles quaternàries on descansava el nivell d'ocupació romana. Tenia una superfície aproximada de 160 m² i una profunditat màxima d'1,5 m respecte del nivell de les sepultures. Es trobava a l'extrem occidental de la necròpoli i llindava amb diverses tombes a l'est/nord-est, amb l'estructura de combustió a l'oest i amb el dipòsit hidràulic al sud-est. Les onze gerres i el forn que va descobrir J. Estrada l'any 1953, durant la construcció d'un dipòsit subterrani de fuel-oil de la foneria moderna, correspondrien al sector central i meridional de la fossa, que va ser totalment destruït.

La fossa estava articulada a partir d'algunes cavitats o petites fosses de dimensions més reduïdes que contenien artefactes i arteusos. Podrien representar diferents actes de deposició rituals sincrònics o no gaire allunyats en el temps, ja que la cronologia dels materials era força homogènia.

Aquest gran àmbit funerari va permetre la identificació de quatre tombes (núm. 19, 20, 21 i 22) identificades totes elles amb esquelets perinatals.

La tomba 19, situada a l'extrem septentrional de la fossa, és l'única que conservava l'esquelet sencer, en connexió anatòmica, i gaudia d'una fossa d'enterrament individualitzada. Estava associada a l'esquelet d'una guineu dipositat a 29 cm de la capçalera de la tomba. A una cota més elevada (45 cm) aparegué una gerra d'ofrenes grafitada amb un motiu reticulat que podria representar un joc.

Les altres tres tombes infantils estaven formades per restes òssies disperses, sense connexió anatòmica evident. A diferència de la tomba 19, no gaudien de fossa individualitzada. Una d'elles (núm. 20), va aparèixer associada a un os martell esquerre pertanyent a una persona adulta.

La tomba 19 estava excavada al nivell inferior d'una cavitat o depressió de 6 m² que també contenia les restes desarticulades dels esquelets núm. 20 i 21. Aquesta cavitat va proporcionar deu gerres de ceràmica comuna enterrades sota la protecció d'una *tegula* i diverses restes faunístiques (seccions anatòmiques de canins, equins i bovins) associades a fragments de molins i àmfores i a l'esquelet sencer i totalment articulat d'una euga.

El quart nadó (núm. 22) es localitzà a mig metre a l'est d'una altra cavitat que contenia dos cavalls (un poltre i un adult), col·locats en una posició idònia per a l'enterrament, amb el cap acotat i les extremitats encongides. Estaven associats a diverses gerres de ceràmica comuna.

Es localitzaven altres cavitats que no contenien restes humanes i que es caracteritzaven principalment, per la deposició de gerres, tapades amb una *tegula* i associades a altres artefactes (plats, sencers i fragmentats, de terra sigil·lada i de vidre, fragments de gerretes i de molins, objectes lítics, etc.) i arteusos (restes faunístiques i antracològiques).

Les gerres eren l'element més comú de la fossa. Seguien una norma de deposició molt homogènia que, aparentment, tal i com es documenta en altres necròpolis imperials, es podia relacionar amb el ritual de la incineració (J. Estrada 1990; J. Pardo 1986) o amb la degeneració d'aquest mateix ritual quan, com a can Trullàs, no es conservaven evidències de les restes òssies incinerades (C. Sanz Mínguez 1990).⁴ Això no obstant, el registre exhaustiu dels arteusos i de la seva associació amb els artefactes, tant en el treball de camp com en el buidatge del contingut de les gerres,⁵ permet reproduir l'acte de la deposició, que no presenta cap paral·lelisme amb la incineració. En primer lloc, s'excavava un forat, de planta i dimensions variables, que podia ser individual, per contenir-hi una sola gerra, o bé col·lectiu, per contenir-hi diverses gerres i les ofrenes que s'hi associaven. Algunes gerres rebien un tractament previ que consistia en la deposició d'un aixovar intern del qual s'han conservat ous d'au, branques carbonitzades i, a voltes, restes de fauna. Un cop preparada, la gerra es disposava a l'interior del forat excavat i es cobria, generalment, amb un fragment de *tegula* o *imbrice*. De manera més esporàdica, s'empraven maons, còdols i fragments de *dolia*. Sovint, el mateix aixovar que es troba a l'interior de les gerres també apareix a l'exterior, en connexió directa amb la coberta i/o amb la mateixa gerra. S'han trobat abundants restes antracològiques i alguns ous adherits al sediment extern de la gerra i de la coberta. És freqüent l'existència de restes faunístiques dipositades directament sobre la gerra (principalment gall/gallina) o en l'entorn immediat (bovins). En darrer lloc, el conjunt es tapava amb la mateixa terra procedent de l'excavació del forat, fet que va dificultar la identificació de les fosses.

Algunes gerres conservaven grafit a la superfície externa, generalment sobre la meitat superior del cos i, més esporàdicament, a la base. En general, presentaven decoracions geomètriques molt simples (cercles), motius florals (palmetes i

4. Ritual que possiblement també s'hauria documentat a la necròpoli Nord de Granollers, situada al carrer de Torras i Bages i documentada per J. Estrada entre els anys 1958 i 65 (Estrada 1990). El dia 11 de febrer de 1964, en l'obertura d'una rasa de la Companyia Telefònica, va aparèixer una gerreta ritual amb una teula dreta a cada un dels dos costats. Un metre més cap a ponent, els ossos d'un esquelet sense protecció. Dos metres més enllà, un enterrament en àmfora.

5. Les anàlisis micromorfològiques i sedimentològiques, en curs de realització, determinaran la procedència d'aquestes restes, que, hipotèticament, es podrien relacionar amb la preparació o la cremació de material orgànic, per exemple, les entranyes dels animals enterrats a la fossa. És possible que aquest acte s'efectués a la mateixa necròpoli, en concret a les estructures de combustió situades al peu de la fossa.

flors esquematitzades), marques i numerals. També es van documentar dues gerres que conservaven inscripcions grafitades. Segons M. Mayer i I. Rodà ambdues inscripcions es podien identificar amb noms personals propis, un de femení (*Venerina*) i un altre de masculí (*Sexto Alphio Herma*). Aquest darrer estava sobreposat a la denominació d'un bulb comestible (*pericarpio*).

L'anàlisi de les restes faunístiques es va efectuar a partir de les categories establertes pels/per les paleofaunòlegs/òlogues sobre les ofrenes animals constataades en contextos funeraris des d'època prehistòrica (Arbogast *et alii* 1987; C. Olive 1987, C. Sanz Mínguez 1990). Aquest enfoc és de gran utilitat en la definició dels rituals funeraris, ja que, en el cas de can Trullàs, permet relacionar la deposició de les restes amb rituals específics propis de la concepció de l'*ombra* o continuïtat de la vida a la tomba. Es basa en la identificació de restes culinàries procedents dels banquets fúnebres en els quals participava la persona difunta, segments anatòmics d'esquelets o peces òssies aïllades identificades amb les ofrenes alimentàries adreçades als difunts, esquelets sencers col·locats en connexió anatòmica dipositats també com a ofrenes alimentàries o com a animals de companyia i objectes treballats en os que es relacionaven amb objectes d'ornament personal. També hi ha ossos aïllats que s'atribueixen a l'acció postdeposicional de petits rosegadors o de conills.

Les sitges d'emmagatzematge de la zona B ofereixen la possibilitat de determinar les similituds i diferències (selecció d'espècies i de segments anatòmics, criteris de deposició i marques d'esquarterament o consum en els ossos) entre les restes faunístiques, principalment culinàries, de l'àrea habitacional i les funeràries. Quant a la selecció de les espècies, els resultats provisionals de l'estudi arqueozooològic elaborat per M.A. Paz, M. Mañosa i A. Arrizabalaga, van determinar l'existència de cinc famílies d'animals: èquids (cavalls i ases), cànids (gos i guineu), bòvids (bous i/o brau i caprins –cabres i ovelles), suïds (porc i/o porc senglar) i cèrvids (cèrvol). A excepció de la guineu, es tractava de les mateixes espècies de la zona B però amb percentatges totalment diferenciats que confirmaren una selecció intencionada per al ritual funerari.⁶ A diferència de la Zona B, la deposició de les restes a la fossa era totalment intencionada, en clara associació amb determinats artefactes utilitzats com a contenidors alimentari o com a ofrenes simbòliques. Una de les cavitats més representatives de la fossa (Fotograma núm. 1) presentava quatre gerres de ceràmica comuna protegides segons la norma general i acompanyades de diverses ofrenes alimentàries col·locades, precisament, tal i com esmenta Ovidi (*Fastos II*), sobre una teula. Es tracta d'una mandíbula de brau col·locada sobre un *imbrex* i associada a un gratador de sílex. També proporcionà una banya de brau associada a un fragment de molí i

6. Els percentatges han estat elaborats a través del recompte de les zones diagnòstiques. Manca efectuar el recompte del nombre mínim d'individus de cada taxó. Es tracta de percentatges provisionals que no incorporen les restes òssies de l'exposició monogràfica que el Museu de Granollers ha dedicat al jaciment. També es van documentar restes d'avifauna (principalment gall/gallina) i de peixos (escates i espines) que es troben en procés d'estudi.

diverses restes d'escates i espines de peix en el sediment que omplia un plat de ceràmica i un altre de vidre.

LA INTERPRETACIÓ DELS RITUALS FUNERARIS A TRAVÉS DE L'EVIDÈNCIA ARQUEOLÒGICA I DOCUMENTAL

En la investigació del món clàssic, el divorci existent entre l'arqueologia i l'anàlisi de les fonts documentals dificulta enormement la reconstrucció de la història. En el jaciment de can Trullàs, la utilització d'aquestes dues eines d'anàlisi que formen part d'una única realitat històrica indissoluble, ha facilitat la reconstrucció de les activitats responsables del registre arqueològic excavat i, per tant, de la societat que constitueix, en darrer terme, l'objectiu principal de la investigació. D'una banda, l'aplicació d'una concepció exhaustiva de les evidències arqueològiques com *armats*, que no es limiten als *artefactes* sinó que inclouen els *artesos* i les *circumdades* i les interrelacions mútues (V. Lull 1988), ha possibilitat l'observació de cerimònies mortuòries molt específiques que haurien passat desapercebudes si la investigació, tant en el treball de camp com en el laboratori, s'hagués limitat en una simple descripció dels artefactes.⁷ De l'altra, la lectura sistemàtica de les referències funeràries presents a les fons documentals i als corpus epigràfic ha constituït una informació històrica imprescindible, però sovint obviada, a l'hora de reproduir aquestes cerimònies que l'arqueologia conserva en la seva mínima expressió.

El recurs a la informació epigràfica ha estat dels elements que ha omplert de significat l'evidència empírica, la qual presentava un conjunt funerari que depassava àmpliament el sentit estricte de necròpoli com l'indret on s'efectuaven les sepultures. Tal com denoten algunes inscripcions imperials de la Gàl·lia, les restes funeràries de can Trullàs podrien identificar-se amb les instal·lacions d'un col·legi funerari, on, a més d'efectuar-se els actes propis d'enterrament de les persones associades (*funus, silicernium, novendial*), se celebraven les cerimònies mortuòries establertes pel calendari romà i el mateix col·legi al llarg de l'any (*parentalia, feralia*, etc.). Aquestes associacions gaudiren d'una gran difusió a Itàlia i a totes les províncies de l'Imperi durant els primers segles de la nostra era (Prieur 1986). Es tracta d'un fenomen que es va difondre entre les classes populars a partir del segle I. Només a la Narbonesa i a Aquitània s'han documentat quasi quaranta inscripcions que hi fan referència (Hatt 1986). A part de les qüestions relatives al finançament, les inscripcions revelen la distribució de les

7. Ens referim a la categorització establerta per V. Lull (1988) en *artefactes* o «productes artificials que constitueixen l'instrument social», *artesos* o «productes naturals, la presència dels quals als llocs arqueològics és antropogènica, i que tenen un benefici social» i *circumdades* o «segments de la natura que interactuen amb el medi social». Aquesta concepció s'aplica principalment a les investigacions prehistòriques. Les excavacions clàssiques se centren majoritàriament en la definició dels artefactes (objectes i estructures) i la seva evolució temporal i desestimen la informació econòmica, paleoambiental i fins i tot social i ideològica que es deriva de l'anàlisi exhaustiva dels *armats*.

instal·lacions pròpies d'aquestes associacions (Flambart 1987). A més de gaudir d'una zona on efectuar les sepultures (*locus sepulturae*), posseïen instal·lacions habilitades per celebrar els banquets funeraris (*triclinium*) i per fer els rituals de purificació (ablucions i lustracions) un cop finalitzades les cerimònies fúnebres (*labrum* i alguns pous). Segons aquesta informació, les restes arqueològiques de la zona A de can Trullàs podrien representar no solament un àrea d'enterrament, sinó també un segon sector (la fossa) on, a més de les inhumacions dels albat, es devien celebrar determinades cerimònies col·lectives relacionades amb els infants i/o amb la resta de la comunitat enterrada.

Les estructures documentades a can Trullàs (el dipòsit hidràulic i el forn i la plataforma de combustió) podrien formar part de les instal·lacions habilitades per aquesta comunitat per dur a terme alguns rituals específics. La seva conservació deficitària no permet afirmar taxativament que gaudissin d'un ús funerari, si bé els rituals que esmenten les fonts clàssiques requerien espais habilitats per dur a terme cremacions d'ofrenes (estructures de combustió) i ablucions (dipòsit hidràulic). L'anàlisi exhaustiva dels *arteusos*, en relació amb els *artefactes*, ha resultat primordial per a la interpretació d'aquests rituals. En el cas de les estructures de combustió, les restes antracològiques constitueixen una evidència important a favor de l'ús funerari, ja que les espècies que s'hi constataren són precisament les mateixes que aparegueren a les gerres de la fossa. Segons M.T. Ros es tracta de fustes pertanyents, quasi exclusivament, a espècies d'alzinars degradats i de rouredes. És interessant destacar que als forns de material constructiu de la zona C només aparegueren fustes de ribera, les quals també predominaven a les sitges de la zona B.

En general, les tombes de la zona d'inhumació definida com a *locus sepulturae* gaudien d'un aixovar que reflectia un moment típicament altimperial en el qual conviure, com a mínim, dues creences mortuàries: la de l'*ombra*, que determinava la continuïtat de la vida a l'interior de la tomba, i la de l'*anima*, que establí l'existència d'un món infernal (*Hades*) per acollir els/les difunts/es després de la mort (Cumont 1949). Ambdues creences estan àmpliament documentades en les fonts clàssiques (Petroni, Plutarc, Ovidi i Lucià, entre altres) i en diversos jaciments arqueològics d'arreu de l'Imperi (necròpolis romanes de Carmona –Belén *et al.* 1986–, Emerita Augusta –Bedala Galán 1987–, Empúries –Almagro 1955–, del Parc de la Ciutat de Tarragona –Ted'A 1987–, de la Mare de Déu del Camí de Cambrils –Muñoz 1991, etc.). A can Trullàs, la creença en l'*ombra* fou constatada gràcies a la deposició de gerres d'ofrena (en sis tombes) i a l'existència de conductes de libació (com a mínim, en un cas) efectuats per alimentar l'*ombra* de la persona inhumada. L'existència de tres sepultures que conservaven els òbols necessaris per pagar al barquer Caront el viatge a les portes de l'*Hades* reflectia la creença en l'*anima*.

L'existència de sectors d'enterrament diferenciats, com a can Trullàs, segons l'edat de les persones inhumades, no constitueix un fet aïllat en l'Imperi romà. Per exemple, a la Gàl·lia, a la necròpoli de Saint-Lambert, datada al segle I, existeix un sector consagrat a l'enterrament d'infants fins als dotze anys d'edat (Bel, 1987:78). També a la necròpoli baiximperial de Darró (Vilanova i la

Geltrú) es documentaven diversos esquelets infantils (principalment nadons i fetus a terme) en un sector específic que s'interpreta com una hipotètica delimitació espacial per a la inhumació infantil (R. Risch i J. Carbonell 1983). Desconeixem si aquests enterraments s'acompanyaven d'ofrenes exclusives. El cas més similar al que ens ocupa el constitueix el jaciment de la Magdalena (Lleida), on, sota un edifici imperial de considerables dimensions, aparegueren deu enterraments d'albats, acompanyats d'algunes de les ofrenes característiques de la fossa de can Trullàs. Els/les arqueòlegs/òlogues ho relacionaren amb el costum ritual d'enterrar els infants a l'interior dels llocs d'hàbitat (C. Lorencio, F. Puig i M. Julià 1987).

Aquest tractament funerari diferenciat no està gens allunyat de les concepcions mortuòries romanes. Ja des d'època republicana, les fonts clàssiques denoten una clara intencionalitat de diferenciar les morts naturals de les accidentals o prematures, entre les quals s'inclouria la dels infants, denominada *acerba*. En algunes ocasions, les característiques de la mort determinaven uns rituals funeraris específics. Per exemple, els infants, víctimes d'una mort *acerba*, eren objecte d'un funeral concret anomenat *funus acerbum*, ja que a una mort prematura li corresponia una cerimònia ràpida, mancada de les principals manifestacions de dol pròpies dels adults. Això no obstant, en època imperial, la introducció de les doctrines de salvació, va comportar un canvi en les concepcions i els rituals funeraris que es va manifestar en una major expressió del dolor davant la mort prematura i en la creença en un destí celestial per a totes les ànimes, incloses les dels infants (Cumont 1949; Neraudau 1984 i 1987; Boyancé 1972). Aquest canvi s'expressa en el relat de funerals majestuosos adreçats als infants, com per exemple, el que l'orador Regulus va dedicar al seu fill, descrit per Plini el Jove (*Epístoles IV*). En aquest funeral, l'orador, seguint una tradició que ja es descrivia al Llibre XXIII de la *Iliada*, va ordenar el sacrifici dels animals de companyia del seu fill. Així mateix, els epitafis i les representacions funeràries d'aquest període presenten els infants en actitud d'apoteosi. És el cas d'una estela imperial procedent d'Albano Laziale (Roma), que mostra un infant coronat amb una estrella i muntat sobre un cavall que, guiat per un àliga, el condueix vers els astres (Boyancé 1972; Prieur 1986).

A can Trullàs, la deposició de tres èquids situats al mateix sector de la fossa que contenia els esquelets dels quatre únics nadons de la necròpoli (Fotograma núm. 2), podria evidenciar la intencionalitat d'oferir als infants aquest destí celestial que ja no es reservava a les ànimes de les persones víctimes d'una mort natural. Això no obstant, la presència de, com a mínim dos gossos, podria denotar el seu sacrifici ritual com a animals de companyia. En ambdós casos, reflectiria la creença en la continuïtat de la vida més enllà de la mort, ja fos a l'interior de la tomba (*ombra*) i/o entre els astres (*anima*). La convivència de creences mortuòries diverses és un tret definidor del paganisme romà i no representa cap contradicció (Cumont 1949).

L'existència de les gerres associades amb ous també es podria relacionar amb el més enllà. En les creences funeràries romanes, l'ou simbolitza la força vital necessària per mantenir l'existència del difunts després de la mort (Cumont

Fig. 1. Conjunt d'ofrenes de la fossa de Can Trullàs.

Fig. 2. Poltre enterrat a la fossa d'ofrenes de Can Trullàs.

1966; Prieur 1986). A més de ser mencionat com una de les ofrenes característiques als morts (*Juvenal, Sat V, 81*), l'ou apareix en algunes representacions funeràries com, per exemple, en un sarcòfag altimperial de la via Laurentina (Cumont 1986) o en l'aixovar d'algunes tombes (sepultura núm. 12 de la necròpoli d'*Emerita Augusta*) (Floriano 1944:169). L'associació de l'ou amb l'enterrament d'albats també s'ha establert al jaciment lleidatà de la Magdalena, on una de les sepultures (núm. 7) conservava diversos fragments de closca d'ou situats a escassos centímetres de la cara del nadó. Aquest jaciment també proporcionà diverses gerretes i olles algunes de les quals contenien un o més ous a l'interior (Lorenzo, Puig i Julià 1987).

BIBLIOGRAFIA

1. ALMAGRO, M. *Las necrópolis de Ampurias*. Barcelona: Diputació Provincial de Barcelona, 1953.
2. ARBOGAST R.M., MENIEL P. i YVINEC J.-H. *Une histoire de l'élevage. Les animaux et l'archéologie*. París: Editions Errance, 1987.
3. ARRIZABALAGA, A.; PARDO, J. i SADURNI, J. *Els orígens de Granollers i del Vallès Oriental*. Granollers: Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1984.
4. BELÉN M.; GIL de los REYES S.; HERNÁNDEZ G.; LINEROS R. i PUYA M. «Rituals funeraris a la necròpoli romana de Carmona (Sevilla)». *Cota Zero*, 2, 1986.
5. BENDALA GALAN, M. «Incinerations et inhumations dans l'Occident Romain aux trois premiers siècles de notre ère: le Sud de l'Espagne». *Incinerations et Inhumations dans l'Occident Romain aux trois premiers siècles de notre ère. Congrès Archeologique de la Gaule Meridionale, Toulouse/Montrejeau, 7-10 octobre 1987*.
6. BOYANCE, P. *Études sur la religion romaine*. Roma: École Française de Rome, 1972 (École Française de Rome, 11).
7. CUMONT, F. *Recherches sur le symbolisme funéraire des romains*. París: Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1942. Bibliothèque Archéologique et Historique de l'Haut-Commissariat de l'État Français en Syrie et au Liban, tome XXXV.
8. ESTRADA, J. «Necrópolis romanas en Granollers». *Estudios. Semanario de Estudios Arqueológicos, Etnológicos y Geográficos de la Comisión de Actividades Científicas de la Federación Española de Montañismo. Delegación Regional Catalana*, 2, 1951.

9. ESTRADA, J. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Publicaciones del Museo Granollers, 1955.
10. ESTRADA, J. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del Área Metropolitana de Barcelona*. Comisión de Urbanismo de Barcelona, Comisión Técnica Revisión PC-53, B-65 Cuadernos de Edición Limitada y para uso interno, 1969.
11. ESTRADA, J. *Apunts per a una història de l'arqueologia granollerina*. Manuscrit inèdit. 1990.
12. ESTRADA, J. i VILLARONGA, L. *La «Lauro» monetat y el hallazgo de Cànoves (Barcelona)*. Diputación Provincial de Barcelona, Instituto de Prehistoria y Arqueología (Monografías XXVIII).
13. FLAMBART, J.-M. «Elements pour une approche financière de la mort dans les classes populaires du Haut-Empire. Analyse du budget de quelques collèges funéraires de Rome et d'Italie. *La mort, les morts et l'au-delà dans le monde romain. Actes du Colloque de Caen*, 1987.
14. FLORIANO, A. «Excavaciones en Mérida (campanas de 1934 y 1936)». *AEspA*, 17, 1944.
15. HATT, J.J. *La tombe gallo-romaine. Recherches sur les inscriptions et les monuments funéraires gallo-romaines des trois premiers siècles de notre ère*. París: Ed. Picard, 1986.
16. FLORENCIO, C.; PUIG, F. i JULIÀ, M. «Enterraments infantils a l'edifici imperial de la Magdalena (Lleida)». *Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana. De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior. Homenatge a Josep Estrada i Garriga. I. Documents de Treball*, 1987.
17. LULL, V. «Per una definició materialista de l'arqueologia». *Corrents teòrics en Arqueologia*. Actes del Col·loqui celebrat a la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona, Desembre 1986. Barcelona: Ed. Columna, 1988.
18. MUÑOZ MELGAR, A. *La intervenció arqueològica als jardins de l'ermita de la Mare de Déu del Camí (Avinguda de Gaudí)*. Ajuntament de Cambrils, 1991. (Quaderns d'estudis i divulgació núm. 2).
19. NERAUDAU, J.P. *Etre enfant a Rome*. París: Les Belles Lettres (Col. Realia), 1984.
20. NERAUDAU, J.P. «La loi, la coutume et le chagrin. Réflexions sur la mort des enfants». *La mort, les morts et l'au-delà dans le monde romain. Actes du colloque de Caen (20-22 novembre 1985)*. Université de Caen: 1987.
21. OLIVE, C. «Premières observations sur les offrandes animales des nécropoles de Saint-Paul-trois-Châteaux (Drôme)». *Nécropoles à incinération du haut-Empire. Table Ronde de Lyon. 30 et 31 mai 1986*. Lyon: Direction des Antiquités Historiques Rhône-Alpes, 1987.
22. PARDO, J. «La romanització al Vallès». *Estudis de Granollers i del Vallès Oriental*, 1, 1986.
23. PARDO, J. «Els orígens de Granollers». *Els orígens del Vallès Oriental. Introducció a l'Arqueologia de la comarca*. Ajuntament de Granollers: 1986.

24. PÉREZ, P. i TENAS, M. «Darreres intervencions arqueològiques al Vallès Oriental». *Lauro, Revista del Museu de Granollers*, 2. 1991.
25. PRIEUR, J. *La mort dans l'antiquité romaine*. Ouest France Université (Col. De mémoire d'homme: l'histoire), 1986.
26. RISCH, R. i CARBONELL, J. «Los enterramientos ibéricos y romanos de Darró (Vilanova i la Geltrú). Estudio osteológico». *Butlletí de la Biblioteca-Museu Balaguer, Vilanova i la Geltrú*: 1983-1985.
27. SANZ MINGUEZ, C. «Rituales funerarios en la necrópolis celtibérica de Las Ruedas, Padilla de Duero (Valladolid)». *II Simposio sobre los celtíberos*. any 1990.
28. TED'A (Taller-Escola d'Arqueologia), *Els enterraments del Parc de la Ciutat i la Problemàtica funerària de Tarraco*. Tarragona: 1987 (Memòries d'Excavació 1).